

Тетяна Белошапка

головний спеціаліст Державне агентство рибного господарства України
слухач ОРІДУ НАДУ при Президентові України

Георгій Ковальов

доцент кафедри економічної та фінансової політики
ОРІДУ НАДУ при Президентові України, к.е.н.

ДЕРЖАВНИЙ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ: ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Стаття присвячена проблемі регулювання рибогосподарської діяльності в системі державного управління. Аналізуються проблеми державного регулювання розвитку рибного господарства та напрямки державного регулювання рибогосподарської діяльності в структурі ринкової економіки.

Ключові слова: рибне господарство України, державне управління, р. Дністер.

Tetiana Beloshapka

master student of ORIPA NAPA under the President of Ukraine,
Chief specialist of the State Agency of Fisheries of Ukraine (Kyiv)

Georgiy Kovalev

associate Professor of the Department of Economic and Financial Policies
of the ORIPA NAPA under the President of Ukraine

WAYS OF IMPROVEMENT OF THE PUBLIC MANAGEMENT BY FISHERY OF UKRAINE

The publication provides for the problem of regulating fisheries management in the public administration system. The problems of state regulation of the development of the fishing industry and the direction of state regulation of fishery activity in the structure of the market economy are analyzed.

Every year in Ukraine, there is a tendency to reduce the consumption of fish products by the population, which is primarily due to the reduction of fish catch and production of fish products. A fundamental change in the situation in the development of fisheries is possible only with the active participation of the state. A special role in this approach is taken by state regulation of the use of water resources, creation of favourable conditions for spawning of fishes.

Known experts in the field of fisheries economics of the NPP paid attention to the problems of state regulation of the development of the fish industry. Sysoev, E.A. Romanova G.I. Chernyavsky, VP Stepanova, V.K. Zilanov, G.K. Voytolovsky. The purpose of the article is to determine the main reasons for determining the current state of the fish industry in Ukraine and to develop a set of measures aimed at increasing the productivity of water bodies and the efficiency of the enterprises of the fisheries sector of Ukraine.

The fisheries sector of Ukraine is a branch of the national economy whose tasks are the study, protection, reproduction, cultivation, use of fish and other aquatic living resources, their extraction (catching, extraction, harvesting) and processing for the purpose of obtaining food, technical, fodder, medical and other products to meet the needs of the population.

Fisheries is a branch of the economy of national economic importance, which is based on: training; protection of natural water resources; artificial reproduction, extraction and use of hydrobionts are food, raw materials for industry, as well as products of different purposes for their realization and consumption in the domestic and foreign markets.

Water bio resources play an extremely important role not only in the processes of functioning of aquatic ecosystems, participating in the formation of water quality as well as in self-purification of water bodies, acting as a natural forage base for fish.

Particular attention is needed to the situation prevailing in the Dniester River basin, which occupies the western part of Ukraine and most of the territory of the Republic of Moldova. The outskirts of the Dniester River are located near the border of Ukraine and Poland, on the slopes of the Carpathians, at an altitude of 878 m above sea level. The Dniester is one of the largest rivers in Ukraine. The length of the river is 1352 km, the catchment area is 72100 km².

The purpose of the development of the fish industry is to achieve the sustainable functioning of the fishing complex on the basis of conservation, reproduction and rational use of aquatic biological resources. At the same time, conditions should be created for improving the export efficiency of fish products of its competitiveness and optimizing the structure of management of the fisheries complex.

The decision of the problems of further development of the fish industry is possible only by applying an integrated approach in combination with organizational and economic measures, as well as updating the regulatory documents that provide regulation in the field of fisheries management. This will radically change the situation in the fish industry and ensure the sustainable development of the fish industry. A special role in this integrated approach is taken by the issues of optimal reproduction and catching of fish in existing water resources.

Particular attention needs to be paid to the conservation and balance of two unique ecosystems - the Upper and Lower Dniester.

The insufficient theoretical elaboration of these issues leads to the need to create mechanisms and methods for analyzing the sustainability of the ecosystem, forecasting the effects of various factors on it. In this regard, the development of theoretical, organizational, legal and methodological foundations for assessing ecosystem sustainability, as well as the basics of forecasting the results of the influence of internal and external factors on the results of the ecosystem performance, is an important task for ensuring the effective functioning of the Dniester basin.

Key words: fishery of Ukraine, state administration, river Dniester.

Постановка проблеми

Щорічно в Україні спостерігається тенденція зменшення обсягу споживання населенням рибної продукції, що в першу чергу пов'язано зі зменшенням вилову риби і виробництва рибної продукції. Кардинальна зміна ситуації в розвитку рибного господарства можлива тільки при активній участі держави. Особливу роль в цьому підході займає державне регулювання використання водних ресурсів, створення сприятливих умов для нересту риб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Об'єктивна необхідність систематизації знань щодо вдосконалення державного впливу на розвиток рибного господарства України у формі наукової статті викликана тим, що й досі розробка проблем теорії впливу держави на ці питання велася за окремими темами і питаннями, які не були пов'язані в цілісну і логічно побудовану систему. Попри законодавче закріплення основних вимог щодо забезпечення державного впливу на розвиток рибного господарства, у практиці врядування відсутні науково обґрунтовані положення про забезпечення їх предметної реалізації, а теоретико-методологічні напрацювання у цьому напрямку мають розрізнене, позасистемне спрямування. Проте проблемам державного регулювання розвитку рибного господарства приділяли увагу відомі фахівці в галузі економіки рибного господарства Н. П. Сисоєва, Е. А. Романова, Г. І. Чернявський, В. П. Степанова, В. К. Зіланов, Г. К. Войтоловський.

Але з огляду на існуючі методичні підходи оцінювання державного впливу на розвиток рибного господарства України можна стверджувати, що вони не враховують повною мірою особливості різних рівнів економіки та екології, мало узгоджені між собою, мають різний методологічний підхід і тому не можуть використовуватися для комплексної оцінки. Разом із тим, аналіз вищенаведених джерел вказує на те, що певний перелік питань, пов'язаних з вдосконаленням державного впливу на розвиток рибного господарства України, вивченням факторів та резервів її підвищення, їх прогнозуванням, залишаються невирішеними. Тому існує потреба в подальших наукових дослідженнях у зазначеному напрямку.

Мета

Метою статті є визначення та аналіз основних причин щодо обумовлення сучасного стану рибної галузі України та розробка на державному рівні комплексу заходів, спрямованих на підвищення продуктивності водойм і ефективності діяльності підприємств рибного господарства України.

Виклад основного матеріалу

Рибне господарство України – це галузь національної економіки, завданнями якої є вивчення, охорона, відтворення, вирощування, викори-

стання риби та інших водних живих ресурсів, їх вилучення (вилов, добування, збирання) та переробка з метою одержання харчової, технічної, кормової, медичної та іншої продукції для задоволення потреб населення [1]. Під державним регулюванням рибного господарства слід розуміти сферу практичної діяльності органів державної влади, пов'язану з водними біологічними ресурсами і супроводу їх від «вилову до прилавка» з метою забезпечення продовольчої безпеки країни.

Рибне господарство являє собою галузь економіки, що має народногосподарське значення, в якій на основі: підготовки кадрів; охорони природних водних ресурсів; штучного відтворення, видобутку і використання гідробіонтів створюються продукти харчування, сировина для промисловості, а також продукти різного призначення з метою їх реалізації та споживання на внутрішньому і зовнішньому ринку. У зв'язку з цим, завданнями держави по відношенню до підприємств і організації рибного господарства є: розробка загальних правил функціонування ринку, сприяння розвитку науково-технічного прогресу, а також розвиток фінансової, податкової політики, правового забезпечення і т.д.

Риба, як предмет праці, володіє наступними ознаками: динамічністю, мобільністю, сезонністю, різноманіттю видів, вразливістю, прогнозованістю, малим терміном зберігання, різноманітністю ринкової вартості окремих видів. Цей ресурс є поновлюваним і в той же час таким, що вичерпується.

Сировинна база рибного господарства має ряд особливостей, пов'язаних з сезонністю промислу, погодно-кліматичними умовами (посуха, паводок, замерзання водойм), рухливостю водних біологічних ресурсів, труднощами прогнозування запасів водних біологічних ресурсів, визначення раціональної частки їх вилучення без шкоди для відтворення.

Сучасне рибне господарство України об'єднує річкове господарство, озерне, ставкове і морське. Основними водними об'єктами промислового річкового лову риби є Дніпро, Дністер, нижній Дунай, Південний Буг. Видовий склад налічує понад 65 промислових видів риб.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» водні біоресурси – сукупність водних організмів (гідробіонтів), життя яких неможливе без перебування у воді. До водних біоресурсів належать прісноводні, морські, анадромні та катадромні риби на всіх стадіях розвитку, круглороті, водні безхребетні, у тому числі молюски, ракоподібні, черви, голкошкірі, губки, кишковопорожнинні, наземні безхребетні у водній стадії розвитку, водорості та інші водні рослини [2].

Водні біоресурси відіграють надзвичайно важливу роль не лише в процесах функціонування водних

Обсяги вилову водних біоресурсів (тонн)

Рік	Дністровське водосховище	Пониззя Дністра, Дністровський лиман та Кучурганське водосховище
2012	26,241	466,64
2013	33,55	556,467
2014	25,02	582,626
2015	26,67	853,702
2016	34,222	1544,769
2017	0	2403,098

екосистем, беручи участь у формуванні якості води, а також в самоочищенні водойм, виступаючи в якості природної кормової бази для риб. Важливішим за все є забезпечення значної частки життєвих потреб людини у поживних речовинах, які містяться у гідробіонтах. Проте найбільше значення в життєдіяльності людини має риба та рибна продукція. Збільшення ставкових площ, підвищення щільності посадки при інтенсифікації ставкового, розвиток індустріального рибництва, інтродукція в малі водойми різного цільового спрямування вимагають постійного нарощування обсягів виробництва.

Особливої уваги потребує ситуація, що склалася у басейні річки Дністер, яка займає західну частину України та більшу частину території Республіки Молдова. Дністер – одна з найбільших річок України. Довжина річки 1352 км, площа водозбору – 72100 км². Виток р. Дністер знаходиться біля кордону України з Польщею, на схилах Карпат, на висоті 878 м над рівнем моря. Ріка далі тече по Прикарпаттю, між Подільською та Бессарабською височинами серед високих берегів по меандроподібному руслу. В нижній частині утворює великий лиман, який з'єднується з Чорним морем. У літній період в долинах Дністра у Передкарпатті частими є повені [3].

В умовах порушеного водного і температурного режимів знизилась репродуктивність гідробіонтів, а реофільні види риб (які мешкають у проточних водах) фактично перебувають на межі зникнення через відсутність площ для нересту і резорбції ікри. За останні роки зникло близько десятка видів риб, цінні види риб замінюються менш цінними. Тому до цієї ділянки необхідно розробити державну програму заходів щодо планового регулювання рівня води у водосховищі з метою відновлення і збереження популяції риб, занесених до Червоної книги України і Молдови.

Загалом іхтіофауна Дністровського водосховища нараховує 49 видів, які відносяться до 15 родин. З них лише 17 видів мають промислове значення: лящ, плітка, короп, карась сріблястий, рибець, клепець, судак, окунь, сом, товстолобик білий та строкатий, щука, підуст, краснопірка, головень, білізна, білий амур. Крім того, у водосховищі невеликі, але цілком життєздатні популяції видів, занесених до Червоної книги України: стерлядь, вирезуб, марена, чоп, умбра.

Промисловий вилов водних біоресурсів на р. Дністер проводиться відповідно до наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження лімітів та прогнозів допустимого спеціального використання водних біоресурсів загальнодержавного значення на __ рік» для встановлення лімітів спеціального використання та визначення прогнозу допустимого вилову водних біоресурсів з метою забезпечення раціонального використання водних біоресурсів. Вилов водних біоресурсів на р. Дністер, а саме на Дністровському водосховищі і в пониззі Дністра, Дністровському лимані та Кучурганському водосховищі проводиться відповідно до чинного законодавства та з дотриманням всіх нормативних вимог (табл. 1).

За обсягами вилову водних біоресурсів у 2012-2017 рр. визначається тенденція до збільшення промислового вилову водних біоресурсів в пониззі Дністра, Дністровському лимані та Кучурганському водосховищі, яке відбувається за рахунок вилову карася сріблясто-

го (приблизно 70%), ляща (приблизно 10%) та вилову інших водних біоресурсів: тюлька, оселедець чорноморський, бички, судак звичайний, сом, тараня, щука, краснопірка, білізна, окунь, плоскирка, короп (сазан), рослиноідні види риб, раки.

1 Загальна прогнозована величина оселедця чорноморського – 450,0 т для Чорноморського басейну (можливе використання у Чорному морі, річці Дунай, пониззі Дністра з озерами та Дністровському лимані в рахунок загального прогнозу).

*2 Не лімітується.

*3 Краснопірка, окунь, рибець великий, чехоня, лин.

За обсягами вилову водних біоресурсів на Дністровському водосховищі переважають такі види риб: плоскирка, лящ, щука, плітка, синець та інші види риб. З 01.01.2017 року промисловий вилов водних біоресурсів на Дністровському водосховищі не проводиться у зв'язку з науково-біологічним обґрунтуванням наукових інститутів щодо відновлення фауни в даному водному об'єкті.

Метою розвитку рибного господарства є досягнення стійкого функціонування рибогосподарського комплексу на основі збереження, відтворення і раціонального використання водних біологічних ресурсів, розвитку аква- і марикультури, що забезпечує задоволення внутрішнього попиту на рибну продукцію, продовольчу незалежність країни, соціально-економічний розвиток регіонів, економіка яких пов'язана з рибним промислом. При цьому повинні бути створені умови для підвищення ефективності експорту рибної продукції, її конкурентоспроможності та оптимізації структури управління рибогосподарським комплексом.

У той же час використання води з верхнього б'єфу водосховища для обводнення нижньої частини Дністра та Дністровських плавнів, завдає великої шкоди екосистемі Дністровського водосховища. Внаслідок зниження рівня води різко осушуються нерестилища (яких і так мало на водосховищі, створеному на ділянці річки каньйонного типу), гине ікра основних промислових видів риб на осушених берегах. З кожним роком зменшується популяція наявних видів риби, що в майбутньому призведе до екологічного спустошення іхтіофауни даної водойми.

В правилах експлуатації Дністровського водосховища чітко зазначено, що рівень води після сезону повеней повинен бути піднятий до відмітки 123 м і в період екологічних попусків, поступово знижений до відмітки 121 м. Але в порушення встановлених нормативів екопопуск, як правило, починається з відмітки

Обсяги використання лімітів водних біоресурсів у пониззі Дністра з лиманом та Кучурганським водосховищем (тонн)

Вид вбр.	2012 році		2013 році		2014 році		2015 році		2016 році		2017 році	
	ліміт	вилов	ліміт	вилов	ліміт	вилов	ліміт	вилов	ліміт	вилов	ліміт	вилов
Улов вбр. всього	753	466,644	280,5	556,467	2,5	582,626	2,5	853,702	2,5	1544,769	302,5	2403,098
тюлька верховодка	50	2,3	*2	0	*2	1,09	*2	0,22	*2	0	*2	0,35
оселедець чорноморськ.	60	6,814	*2	31,756	*2	3,251	*2	45,233	*2	42,772	*1	36,815
піленгас	*1	0,032	*1	0,005	*1	0	*1	0	*1	0	*2	0
бички	45	16	*2	10,078	*2	2,998	*2	4,379	*2	5,538	*2	10,917
судак звичайний	35	22,3	30	14,521	*2	14,3	*2	10,71	*2	6,6626	25	4,599
сом	6	2,24	*2	0,526	*2	0,5	*2	0,15	*2	0,858	*2	1,1864
лящ	192	146,766	180	153,724	*2	116,3	*2	124,24	*2	141,678	200	189,287
тараня	46,5	30,767	40	23,174	*2	27,24	*2	28,57	*2	29,254	45	49,224
краснопірка	5	1,6	*2	0,273	*2	0,68	*2	0,88	*2	0,091	*2	0,756
щука	8	3,886	*2	2,106	*2	3,17	*2	2,33	*2	0,334	*2	1,181
білизна	5	1,9	*2	2,568	*2	2,26	*2	1,12	*2	0,4715	*2	3,369
окунь	34	19,123	*2	21,472	*2	22,44	*2	20,13	*2	16,543	*2	21,348
карась сріблястий	188	129,972	*2	237,221	*2	325,95	*2	560,25	*2	1271,94	*2	2011,921
плоскирка	45	30,568	*2	18,24	*2	21,62	*2	14,5	*2	15,108	*2	22,898
короп, сазан	26	16,102	25	22,533	*2	19,16	*2	25,99	*2	0,364	30	28,685
в'юн	2	0,4	*2	0	*2	0	*2	0	*2	0	*2	0
раки	5,5	0,9	5,5	0,688	2,5	0,117	2,5	0,36	2,5	0,53	2,5	0,577
рослиноїдні		34,974	*2	17,449	*2	21,55	*2	14,59	*2	12,565	*2	19,985
пузанок			*2	0	*2	0	*2	0	*2	0	*2	0
кефалеві				0,133	*4	0	*4	0	*4	0	*2	0
атерина			*1	0	*1	0	*1	0	*1	0	*2	0
рибець великий			*2	0	*2	0	*2	0	*2	0	*2	0
чехоня			*2	0	*2	0	*2	0	*2	0	*2	0
гамариди			*2	0	*2	0	*2	0	*2	0	*2	0
інші види риб*3			*1	0	*1	0	*1	0,05	*1	0,06		0

120 м, що оказує згубний вплив на усю екосистему водосховища [3].

В таких умовах різко знизилась репродуктивність гідробіонтів, а реофільні види риб (які мешкають у проточних водах) фактично перебувають на межі зникнення через відсутність площ для нересту і резорбції ікри. За останні роки вже зникло близько десятка видів риб, а цінні види риб замінюються менш цінними. Все це обумовлює необхідність прийняти державну програму заходів щодо планового регулювання рівня води у Дністровському водосховищі з метою збереження і відновлення популяції риб, у тому числі занесених до Червоної книги України і Молдови.

Розв'язання проблем подальшого розвитку рибного господарства можливе тільки за допомогою державного втручання, шляхом застосування комплексного підходу в поєднанні з організаційними та економічними заходами, а також актуалізацією нормативних документів, які забезпечують регулювання в сфері ведення рибного господарства. Це дозволить докорінно змінити ситуацію в рибній галузі й забезпечити сталий розвиток рибного господарства. Особливу роль в цьому комплексному підході займають питання забезпечення оптимального відтворення і вилову риби в наявних водних ресурсах.

Необхідною умовою збереження водних біоресурсів Дністровського водосховища є забезпечення спри-

ятливих умов для їх нересту та недопущення масової загибелі риби внаслідок дії антропогенних факторів. Для вдосконалення управління в сфері рибного господарського комплексу передбачаються наступні заходи:

- вдосконалення державного регулювання та контролю у галузі формування і використання водних біологічних ресурсів;
- координація на державному, регіональному і муніципальному рівнях дій, спрямованих на забезпечення умов для сталого розвитку рибного господарства;
- організація поточного контролю з метою проведення аналізу та оцінки стану галузі, для прийняття, на державному рівні, оперативних заходів у разі виникнення кризових ситуацій.

Особливої уваги потребує врегулювання питання збереження та балансу двох унікальних екосистем - верхнього та нижнього Дністра. Запланований комплекс містить наступні заходи.

1. Екопопуски води у Дністровському водосховищі проводити рік через два, тобто один рік робити сприятливі умови для проходження нересту у водосховищі, а два роки у Дністровських плавнях.

2. Для забезпечення оптимальних умов нересту водних біоресурсів в Дністровському водосховищі, один раз на три роки необхідно, щоб робота Дністровського гідровузла у весняно-літній нерестовий період здійснювалась на притокових витратах, з максималь-

но можливим дотриманням стабільного рівня води, що забезпечить сприятливі умови для нересту риби.

3. Розробку та введення Правил експлуатації об'єктів, що регламентують роботу гідровузла в період нересту рік через два.

4. Розробка системи компенсаційних заходів з відтворення водних біоресурсів Дністровського водосховища (зариблення, створення заводів по відтворенню та інше).

Недостатня теоретична та практична розробленість на державному рівні цих питань потребує створення механізмів контролю і методів аналізу стійкості екосистеми, прогнозування наслідків впливів на неї різних природних та техногенних факторів. У зв'язку з цим перед державними органами постає задача удосконалення важелів впливу на розвиток рибного господарства країни за допомогою: розробки теоретичних, організаційно-правових і методологічних основ оцінки стійкості екосистеми, основ прогнозування результатів впливу внутрішніх та зовнішніх чинників на результати продуктивності екосистеми. Все це представляє собою першочергове завдання для забезпечення ефективного функціонування Дністровського басейну.

Отже, рибне господарство – одна з найважливіших галузей сільського господарства України, яка потребує комплексного державного підходу до забезпечення умов розвитку промислового рибальства.

Література.

1. Закон України Про Загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 року: від 19 лютого 2004 року №1516-IV. URL: http://search.ligazakon.ua/ I_doc2.nsf/ link1/ ed_2004_02_19 /JD2NQ00G.html#.

2. Закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» від 03.11.2016 №1726-VIII, прийн. ВРУ. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3677-17>.

3. Правила експлуатації дністровських водосховищ, розроблені в Українському науково-дослідному інституті водогосподарсько-екологічних проблем (УН-ДІВЕП) за участю членів наукового творчого колективу галузей-водокористувачів, водо споживачів. Київ, 2011, 172 с.